DOI: 10.51728/ZRIPF202501030P

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Primljeno 13.11.2025.

Delila Ramić, MA
Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
m.delila@hotmail.com

Prof. dr. sc. Amina Pehlić
Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
amina.pehlic@gmail.com

FAKTORI RANOG GOVORNO-JEZIČKOG RAZVOJA DJECE

Sažetak

Cilj ovog rada bio je istražiti mišljenja stručnjaka o faktorima koji utječu na rani govorno-jezički razvoj, s fokusom na one koji djeluju izvana – porodicu, vrtić, medije i dvojezičnost. Istraživanje je zasnovano na kvalitativnom pristupu i provedeno je putem polustrukturiranih intervjua sa tri eksperta: lingvistom, metodičarem ranog i predškolskog odgoja i odgajateljicom. Podaci su analizirani metodom tematske analize.

Prema rezultatima istraživanja biološki faktori čine osnovu govorno-jezičkog razvoja, međutim njegov je ishod određen kvalitetom komunikacije i interakcija u porodici i vrtiću. Simultani i sukcesivni bilingvizam ne predstavljaju rizik za govorno-jezički razvoj ukoliko dijete nema govorno-jezičkih teškoća te ako odrasta u emocionalno stabilnom i komunikacijski bogatom okruženju. Uz pravilno korištenje, nadzor i razgovor mediji mogu imati pozitivan utjecaj na govorno-jezički razvoj.

Rezultati ukazuju na značaj svakodnevnih govornih situacija koje podstiču komunikaciju, te na potrebu za profesionalnim usavršavanjem odgajatelja u planiranju i primjeni aktivnosti koje stimuliraju govorno-jezički razvoj.

Ključne riječi: rani govorno-jezički razvoj, faktori utjecaja, porodična sredina, vrtić, mediji, bilingvizam

UVOD

U literaturi se izdvajaju brojni faktori koji utječu na rani govorno-jezički razvoj djeteta, a najčešće se svrstavaju u dvije osnovne grupe: unutrašnje i vanjske.

Unutrašnji faktori ranog govorno-jezičkog razvoja

Unutrašnji faktori djeluju iznutra, nalaze se u samom djetetu i predstavljaju biološku osnovu njegovog razvoja. Prema Matiću (1986: 41–42), u unutrašnje faktore ubrajaju se: opće zdravstveno stanje, sluh, vid, inteligencija, spol te ljevorukost.

Opće zdravstveno stanje. Bolesno, bolešljivo, slabo uhranjeno i nerazvijeno dijete ima slabije predispozicije za uredan govorno-jezički razvoj (Matić, 1986: 41). Posebno je značajno stanje govornih organa – odstupanje u njihovoj građi može biti uzrok nepravilne artikulacije glasova (Vuletić, 1987: 28–41; Salihović i sar., 2006: 31–33).

Sluh. Slušanje kao jezička djelatnost čini osnovu za usvajanje djelatnosti govorenja, čitanja i pisanja (Pavličević-Franić, 2005: 90–101; Palić i Omerović, 2023: 49–79), stoga fizički sluh ima ključnu ulogu u govorno-jezičkom razvoju. Dijete koje ne čuje, neće spontano progovoriti, dok se nagluhost može reflektirati kroz usvajanje nepravilne artikulacije glasova te siromašniji rječnik u odnosu na vršnjake koji nemaju problem sa sluhom (Matić, 1986: 27).

Vid. Vid je značajan jer djetetu omogućava praćenje neverbalnih znakova, posebno mimike, odnosno položaja govornih organa sagovornika pri tvorbi glasova, čime se podstiče usvajanje glasovnog sistema.

Inteligencija. Povezanost između inteligencije i govorno-jezičkog razvoja postoji, međutim ona nije jednostavna. Nadprosječno inteligentna djeca uglavnom ranije progovaraju, međutim ima i suprotnih slučajeva, tj. nadarene djece koja ne progovore do dvije, dvije i po pa i do treće godine života. Djeca

koja imaju intelektualne teškoće često imaju i probleme u usvajanju jezika, međutim to ne mora značiti da je dijete koje kasni u govorno-jezičkom razvoju manje inteligentno u odnosu na svoje vršnjake, jer uzroci zaostajanja mogu biti druge prirode (Škarić, 1988: 188).

Spol. U literaturi se često navodi da djevojčice u odnosu na dječake u prosjeku prije progovaraju, bolje vladaju artikulacijom glasova i drugim aspektima govora, te da su govorni poremećaji češći kod dječaka nego kod djevojčica (Matić, 1986: 42). Novija istraživanja potvrđuju da djevojčice u najranijoj dobi često ostvaruju blagu prednost u razvoju prvih riječi i komunikacijskih gesti, iako su te razlike male i pod utjecajem individualnih varijacija (Rinaldi, Caselli, Pasqualetti i Volterra, 2021). Razlike se obično smanjuju u predškolskom periodu, a mogu se blago preokrenuti u korist dječaka nakon desete godine života (Rice i Hoffman, 2015; prema: Gligorović i sar., 2018: 23).

Ljevorukost. Ljevorukost može biti smetnja u govorno-jezičkom razvoju djeteta, posebno ako se nasilu pokušava prevježbati u desnorukost. Naime, kod djece sa dominantnom desnom hemisferom (većinom su ljevoruka), može se javiti kašnjenje u govorno-jezičkom razvoju (Posokhova, 2008: 94); dok nasilno prevježbavanje ljevorukosti u desnorukost može uzrokovati i veće poremećaje, kao što su mucanje, disleksija i sl. (Matić, 1986a: 30).

Vanjski faktori ranog govorno-jezičkog razvoja

Vanjski ili sredinski faktori djeluju iz sredine kojoj dijete živi. Prema Matiću (1986: 41–44), u njih se ubrajaju: porodična sredina, vrtić, mediji i bilingvizam.

Porodična sredina. Porodično okruženje ima primarni utjecaj na govorno-jezički razvoj, pri čemu se posebno značajnom ističe uloga majke kao osobe koja najviše vremena provodi s djetetom i to u najosjetljivijem periodu za usvajanje jezika i razvoj govora (Vasić, 1968: 33–35). Naglašava se uloga pozitivnog emocionalnog okruženja u porodici, te uspostavljanje rane emotivne komunikacije s djetetom (Starc i sar., 2004: 26). Važno je da dijete bude izloženo dobrim govornim modelima, te podsticajno bogatom okruženju za

razvoj rane pismenosti, bez eksplicitnog ispravljanja grešaka u govoru i previsokih očekivanja jer to može djelovati obeshrabrujuće te dovesti do pojave govornih poremećaja (Vasić, 1968: 34). Istraživanja ukazuju i na značaj socioekonomskog statusa porodice – djeca iz porodica višeg socioekonomskog statusa imaju bogatije, odnosno podsticajnije govorno okruženje, te stoga više mogućnosti za uspješniji govorno-jezički razvoj (Adašević, 2020). U tom je kontekstu nivo majčinog obrazovanja komponenta socioekonomskog statusa koja je najviše povezana s djetetovim razvojnim ishodima (Hoff i sar., 2002; Magnuson i sar., 2009; Pace i sar., 2017; prema: Adašević, 2020: 17). Naime, obrazovanije majke po pravilu imaju bogatiji rječnik, rečenice složenije strukture te češće podstiču djecu na komunikaciju, što se u konačnici pozitivno reflektuje na njihov govorno-jezički razvoj (Adašević, 2020: 22).

Vrtić. U kontekstu podsticanja govorno-jezičkog razvoja odgajatelj u vrtiću ima sličnu ulogu kao i roditelj u porodičnom okruženju, stoga je važno da on bude govorni uzor djeci. Sa razvijenom kulturom govora i primjenom vrednota usmenog govora (Šipka, 2005: 193–199; Pavličević-Franić, 2005: 248–256; Palić i Omerović, 2023: 73–77) odgajatelj podstiče usvajanje svojstava dobrog govora kod djece. Također, planiranim, slobodnim i drugim vrtićkim aktivnostima odgajatelj kod djece ciljano stimulira usvajanje pravilne artikulacije glasova, razvoj fonemskog sluha, bogaćenje rječnika, razvoj rečenice i vještine pričanja (Pehlić, 2025). Pri tome je važno da vrtić bude sredina koja uvažava dječije interese (Bećirović-Karabegović, 2014: 43), da je bogata podsticajima za razvoj rane pismenosti (pretčitačkih i pretpisačkih vještina) (Čudina-Obradović, 1996), u kojoj će odgajatelj primjenjivati strategije za stimuliranje govorno-jezičkog razvoja (ArizonaSLHS, 2016), te odgojne postupke kojima se podstiče komunikacija (Popović, 1998: 39–46).

Mediji. Danas su mediji neizbježan dio svakodnevnog života djece. Da li će imati pozitivan ili negativan utjecaj na govorno-jezički razvoj, zavisi od načina i vremena korištenja. Kako bi znali odabrati i djeci nuditi kvalitetne medijske sadržaje, značajno je da

roditelji i odgajatelji budu medijski pismene osobe[54] (Lechpammer, 2022: 4). Brojna istraživanja potvrđuju da prekomjerna izloženost ekranima ima negativan utjecaj na govorno-jezički razvoj, te može dovesti do poteškoća u socijalizaciji, komunikaciji i interakciji s drugom djecom (Bozzola i sar., 2018; prema: Banko, 2023: 13). Također, što djeca više vremena provode uz televiziju, to su njihove jezičke sposobnosti slabije (dužina i kompleksnost rečenica te pretčitačke vještine) (Pašica i Turza-Bogdan, 2020: 80). Stručnjaci preporučuju da djecu mlađu od dvije godine ne treba izlagati ekranima, dok se za djecu od dvije do pet godina preporučuje najviše jedan sat dnevno kvalitetnog sadržaja, a nakon pet godina najviše dva sata (Čengić i sar., 2021: 15–16; Knez Radolović i Renić, 2020: 19). S druge strane, pažljivo odabrani edukativni sadržaji mogu pozitivno utjecati na govorno-jezički razvoj ako se koriste uz aktivno učešće odrasle osobe, kroz zajedničko gledanje, razgovor i objašnjavanje (Pašica i Turza-Bogdan, 2020: 76). Za razliku od elektronskih medija, štampani mediji, a posebno slikovnice, imaju pozitivan utjecaj na govorno-jezički razvoj ukoliko se primjenjuju u obliku dijaloškog (razgovornog) čitanja (Čudina-Obradović, 1996: 34–36), pri čemu dijete aktivno učestvuje u razgovoru o sadržaju slikovnice. Brojna istraživanja potvrđuju pozitivan utjecaj dijaloškog čitanja na govorno-jezički razvoj (Şimşek i Işıkoğlu, 2015; Ostricki, 2024: 6). Primjena dijaloškog čitanja kod djece stimulira bogaćenje rječnika,

[54] Postoje mnoge definicije medijske pismenosti, a većina njih podrazumijeva da je medijski pismena osoba osposobljena: pristupiti medijskom sadržaju, analizirati ga, kritički vrednovati i samostalno ga kreirati (Lechpammer, 2022: 4).
Medijski pismene osobe u stanju su da izvrše izbor na osnovu informacija, razumiju prirodu sadržaja i usluga i da iskoriste puni raspon mogućnosti koje im nude nove komunikacione tehnologije. One su bolje osposobljene da zaštite sebe i svoje porodice od štetnog ili uvredljivog materijala. Zbog toga se treba unapređivati razvoj medijske pismenosti u svim segmentima društva, i njen razvoj se treba pažljivo pratiti. Izvor: Evropska komisija, A European Approach to Media Literacy in the Digital Environment; Evropska unija, Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama; Elizabeth Thoman, UNESCO Convenes International Media Literacy Conference in Toulouse (Dostupno na: https://medijskapismenost.ba/pojmovnik-medijske-i-informacijske-pismenosti/)

razvoj rečenice, vještine pričanja i pretčitačkih vještina (Burajić i Pehlić, 2024).

Bilingvizam. Dvojezičnost ili bilingvizam složen je fenomen koji se definira na različite načine. Najjednostavnije rečeno, bilingvizam podrazumijeva poznavanje i upotrebu dva jezika. Razlikuju se dva osnovna tipa bilingvizma: simultani, kada dijete od rođenja usvaja dva jezika, i sukcesivni, kada drugi jezik počinje usvajati nakon treće godine (Prebeg-Vilke, 1991: 93). U literaturi se navode različita mišljenja o tome kada je najbolje početi sa učenjem drugog jezika, s tim da se vrijeme ranog djetinjstva općenito smatra osjetljivim periodom za usvajanje jezika. Djeca u tom uzrastu drugi jezik uče spontano, kroz komunikaciju, slično usvajanju maternjeg jezika, stoga se rano djetinjstvo izdvaja kao „zlatno doba“ za usvajanje drugog jezika. Istraživanja pokazuju da djeca mogu postići izgovor izvornog govornika samo ako počnu usvajati drugi jezik prije šeste godine, a kompetenciju izvornog govornika na ostalim nivoima (morfološkom, sintaksičkom i semantičkom) ukoliko su drugom jeziku izložena do puberteta (Long, 1982: 32; prema: Prebeg-Vilke, 1991: 78-79). Kod simultanog bilingvizma značajno je primjenjivati pravilo „jedna osoba – jedan jezik“, što znači da se svaka odrasla osoba treba dosljedno obraćati djetetu samo na jednom jeziku, kako bi se kod njega uspostavila jasna diferencijacija jezičkih sistema (Baždarić, 2015: 5). Salihović i saradnici (2006: 171–178) naglašavaju važnost procjene može li dijete istovremeno savladavati dva jezika. Ako roditelji dovoljno pažnje posvećuju djetetu i ako ono nema dodatnih razvojnih teškoća, bilingvizam najčešće ne predstavlja problem. Međutim, kod djece s govorno-jezičkim teškoćama ili kod djece koja nemaju dovoljno komunikacijskih podsticaja, dvojezičnost može dodatno usporiti govorno-jezički razvoj, pa dijete ponekad ne uspije u potpunosti savladati niti jedan jezik. Zbog toga se, kako ovi autori naglašavaju, preporučuje uvođenje drugog jezika tek nakon što dijete usvoji osnovu maternjeg jezika (nakon treće godine). Ukoliko se jave teškoće u usvajanju jezika, roditelji trebaju privremeno odabrati samo jedan jezik, i to onaj na kojem će se dijete školovati.

METOD

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je ispitati mišljenja stručnjaka o faktorima koji utječu na rani govorno-jezički razvoj djece, sa posebnim osvrtom na interakciju unutrašnjih predispozicija i vanjskih socio-komunikacijskih uslova u porodici i vrtiću. Cilj je uključivao razumijevanje načina na koje lingvistički, razvojno-psihološki i pedagoško-metodički faktori doprinose razvoju govorne i jezičke kompetencije u ranom i predškolskom periodu.

U skladu s tim, istraživanje je imalo i operativne ciljeve:

- sagledati kako stručnjaci različitih profila (lingvista, metodičar ranog i predškolskog odgoja, odgajateljica) poimaju govorno-jezički razvoj;
- utvrditi koji, prema mišljenju stručnjaka, unutrašnji i vanjski faktori govorno-jezičkog razvoja imaju najveći utjecaj;
- prepoznati profesionalna iskustva i izazove u prepoznavanju i podsticanju govorno-jezičkog razvoja u vrtićkoj praksi;
- oblikovati praktične preporuke za unapređenje podsticajnog okvira govorno-jezičkog razvoja.

Na osnovu ciljeva, istraživanje je vođeno sljedećim istraživačkim pitanjima:

- Kako stručnjaci iz različitih oblasti definiraju rani govorno-jezički razvoj?
- Koje unutrašnje i vanjske faktore utjecaja na rani govorno-jezički razvoj stručnjaci prepoznaju kao ključne?
- Na koji način vrtić i odgajatelj mogu doprinijeti podsticanju ranog govorno-jezičkog razvoja?
- Kako stručnjaci procjenjuju utjecaj savremenog medijskog okruženja i bilingvizma na rani govorno-jezički razvoj?

- Koje preporuke stručnjaci nude za unapređenje ranog govorno-jezičko razvoja?

Istraživački pristup

Istraživanje je zasnovano na kvalitativnom pristupu, koji omogućava dublje razumijevanje značenja, iskustava i interpretativnih uvida stručnjaka o fenomenu govorno-jezičkog razvoja. Za razliku od kvantitativnih pristupa koji teže mjerenju razvojnih ishoda, kvalitativni pristup omogućava analitičku rekonstrukciju obrazaca mišljenja i tumačenja, te uvid u procese i kontekste u kojima se razvoj odvija (Creswell, 2013; Merriam i Tisdell, 2016).

U ovom istraživanju kvalitativni pristup je omogućio:

- analizu stručnih mišljenja o prirodi i uslovima govorno-jezičkog razvoja,
- uvid u praktična iskustva odgajateljske prakse,
- interpretaciju faktora razvoja kao dinamičnih i međusobno povezanih.

Istraživački uzorak

Primijenjen je namjerni uzorak (Patton, 2015), pri čemu su odabrani stručnjaci sa relevantnim iskustvom u području ranog govorno-jezičkog razvoja. Uzorak je obuhvatio tri učesnika (tabela 1):

Tabela 1. *Učesnici u istraživanju*

Učesnik	Struka / uloga	Iskustvo
Ekspert 1	Lingvista	Univerzitetski profesor sa iskustvom u lingvistici i metodici razvoja govora
Ekspert 2	Metodičar ranog i predškolskog odgoja	Nastavnik metodike, istraživač u polju ranog i predškolskog odgoja, edukator odgajatelja

Ekspert 3	Odgajateljica predškolske ustanove	Višegodišnja praksa u radu s djecom od 3 do 6 godina

Kriteriji odabira bili su: najmanje 5 godina stručnog iskustva u relevantnoj oblasti; neposredna uključenost u razvoj, edukaciju ili procjenu govorno-jezičkog razvoja djece; te spremnost za učestvovanje u refleksivnom i narativnom intervjuu. Ovakav uzorak omogućio je interdisciplinarnu triangulaciju uvida, što povećava vjerodostojnost istraživačkih spoznaja.

Instrument i tehnika prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni putem polustrukturiranog individualnog intervjua. Ovaj oblik omogućio je kombinaciju unaprijed definiranih tematskih cjelina i fleksibilnost u praćenju spontanih interpretativnih uvida (Kvale i Brinkmann, 2015).

Intervju je obuhvatio pet tematskih cjelina: 1) konceptualno razumijevanje ranog govorno-jezičkog razvoja, 2) utjecaj unutrašnjih faktora, 3) utjecaj porodice i komunikacijskog okruženja, 4) uloga vrtića i pedagoških strategija, 5) bilingvizam i savremeni razvojni uslovi. Svaki je intervju trajao 45–75 minuta, sniman je uz saglasnost učesnika i zatim transkribovan.

Postupak obrade i analize podataka

Analiza je provedena primjenom tematske analize prema Braun i Clarke (2006). Proces analize uključivao je: transkripciju intervjua i višestruko čitanje podataka; otvoreno kodiranje iskaza u manje značenjske jedinice; grupisanje kodova u tematske kategorije; formiranje glavnih tematskih cjelina; interpretaciju istraživačkih uvida u odnosu na teorijski okvir.

Tri stručne perspektive analizirane su komparativno, čime su ustanovljeni zajednički obrasci i diferencirani uvidi.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Analizom podataka dobijenih kroz tri polustrukturirana intervjua izdvojene su sljedeće tematske cjeline: 1) konceptualno razumijevanje ranog govorno-jezičkog razvoja, 2) unutrašnji

faktori razvoja, 3) porodica kao primarno govorno okruženje, 4) uloga medija i savremenog okruženja, 5) vrtić kao razvojno-komunikacijska zajednica, 6) bilingvizam i specifične situacije (tabela 2).

Tabela 2. *Izvod istraživačkih rezultata po tematskim cjelinama*

Tematska cjelina	*Podtema / kategorija*	*Kodirani sadržaj – ilustrativni iskazi eksperata*
1. Konceptualno razumijevanje ranog govorno-jezičkog razvoja	Razumijevanje govorno-jezičkog razvoja kao interakcijskog procesa	„Govorno-jezički razvoj se ne može posmatrati samo kao usvajanje riječi, već kao ulazak u komunikacijski sistem koji se odvija u odnosu s drugima.“ (Lingvista)
	Jezik kao sredstvo mišljenja i razumijevanja	„Govor odražava misaoni razvoj – dijete razvija jezik onoliko koliko razvija sposobnost da razumije i objašnjava svijet.“ (Metodičar)
	Govor kao dio socijalnog ponašanja	„Kada dijete ima potrebu da komunicira, kada želi da učestvuje u razgovoru – to je najbolji pokazatelj urednog razvoja.“ (Odgajateljica)
2. Unutrašnji faktori razvoja	Uloga sluha, vida i artikulacijskih organa	„Ako dijete ne čuje dobro, neće spontanom imitacijom razviti pravilnu artikulaciju — slušno iskustvo je polazna osnova.“ (Lingvista)

	Kognitivni razvoj i jezička struktura	„Govor se razvija paralelno sa misaonim procesima – siromašno pojmovno iskustvo znači i siromašan vokabular.“ (Metodičar)
	Rodne razlike u tempu razvoja	„Djevojčice prosječno ranije progovaraju, ali te razlike nisu trajne – one se smanjuju kroz igru i komunikaciju u grupi.“ (Odgajateljica)
3. Porodica kao primarno govorno okruženje	Emocionalna klima i komunikacijski stil	„Pozitivna emocionalna veza s odraslim omogućava sigurnost za govor, a emocionalna napetost može blokirati komunikaciju.“ (Lingvista)
	Materijalni status i jezički model roditelja	„Nije presudan materijalni status, već bogatstvo i prisutnost razgovora u porodici, te interes za dječija pitanja.“ (Metodičar)
	Razgovor kao svakodnevna praksa	„Djeca koja se kod kuće pitaju 'Šta misliš?' i 'Kako to znaš?' razvijaju bogatiji govor i rječnik.“ (Odgajateljica)
4. Uloga medija i savremenog okruženja	Ekrani kao pasivizator govora	„Samostalno gledanje ekrana pasivizira govor jer nema interpersonalne razmjene i povratne informacije.“ (Lingvista)

	Mediji uz participaciju odraslog kao podsticaj	„Ako odrasli razgovara s djetetom o sadržaju, mediji mogu biti prilika za učenje jezika, ne prepreka.“ (Metodičar)
	Razlika između 'gledanja' i 'komunikacije'	„Problem nije televizija, nego kada dijete gleda samo – tada nema govora, nema dijaloga.“ (Odgajateljica)
5. Vrtić kao razvojno-komunikacijska zajednica	Uloga odgajatelja kao govornog modela	„Odgajatelj mora imati razvijenu kulturu govora – jer dijete usvaja govor imitacijom, kroz ritam i stil obraćanja.“ (Lingvista)
	Strategije podsticanja govora u vrtiću	„Najbolje rezultate daju govorne igre, dijaloško čitanje i igra uloga, gdje dijete ima razlog da govori, a ne samo da sluša.“ (Metodičar)
	Vrtić kao kompenzacijski resurs	„Možemo značajno potaknuti razvoj, posebno kroz grupnu dinamiku i igre, ali emocionalnu sigurnost porodice vrtić ne može zamijeniti.“ (Odgajateljica)
6. Bilingvizam i specifične situacije	Simultani i sukcesivni bilingvizam	„Ako se drugi jezik usvaja prirodno u interakciji, bilingvizam nije prepreka razvoju govora.“ (Lingvista)

	Bilingvizam i djeca s jezičkim teškoćama	„Ako je prisutan razvojni rizik, privremeno stabilizujemo jedan jezik, onaj emocionalno najdostupniji djetetu.“ (Metodičar)
	Važnost komunikacijske funkcije nad brojem jezika	„Nije važno da dijete zna 'dva jezika', važno je da se može izraziti, razumjeti i povezati sa drugima.“ (Odgajateljica)

Konceptualno razumijevanje ranog govorno-jezičkog razvoja

Analizom ekspertskih iskaza jasno se pokazuje da sagovornici govorno-jezički razvoj ne razumiju kao linearan proces mehaničkog usvajanja riječi i gramatičkih struktura, nego kao dinamičan i relacijski proces koji se odvija u okviru interpersonalne komunikacije i kroz aktivno učešće djeteta. Temeljno razumijevanje govora kod svih ispitanika polazi od pretpostavke da jezik nije samo sistem znakova, nego sredstvo mišljenja, emocionalnog povezivanja i socijalnog djelovanja.

Lingvista razvoj govora opisuje kao proces „formiranja i organiziranja jezičkog sistema“, u kojem dijete usvaja obrasce jezika kroz imitaciju i interakciju, a ne putem eksplicitnog učenja. Sa njegovog stanovišta, neurofiziološka osnova je ključna: percepcija zvuka, ritma, intonacije i fonoloških razlika postavlja okvir unutar kojeg se jezik artikulira. Ovaj pristup ističe biološku ukorijenjenost govora, ali i naglašava da se ta biološka predispozicija realizira tek u aktivnoj komunikacijskoj praksi.

Metodičar razvoj govora opisuje kao „ulazak djeteta u kulturu komunikacije“. U njegovoj interpretaciji, govor nije moguće odvojiti od razvoja mišljenja i socijalno-emocionalnih odnosa. Jezik se razvija paralelno s razvojem sposobnosti opažanja, uspoređivanja, tumačenja i objašnjavanja iskustva. Govorno-jezički razvoj, prema njegovoj perspektivi, obuhvata raspon od artikulacije, preko rječnika i rečenične strukture, do sposobnosti naracije i diskurzivnog oblikovanja misli.

Odgajateljica, oslanjajući se na praktično pedagoško iskustvo, prepoznaje govor prije svega kao socijalno ponašanje. Za nju je ključni pokazatelj urednog govorno-jezičkog razvoja djetetova spremnost da komunicira, a ne kvantitativni podaci o broju usvojenih riječi ili složenosti rečenice. Ističe da djeca koja „žele govoriti, pitati, prepričavati i učestvovati u razgovoru“ pokazuju stabilan razvoj, dok djeca koja se povlače iz komunikacije zahtijevaju dodatno posmatranje. Ovaj uvid posebno naglašava važnost emocionalne sigurnosti kao preduslova za govor – dijete govori onda kada se osjeća viđeno, prihvaćeno i uvaženo.

Uočeni zajednički obrazac upućuje na to da govorno-jezički razvoj nije rezultat samo unutrašnjih sposobnosti, niti samo vanjskih podsticaja, nego njihove međusobne interakcije unutar emocionalno stabilnih i socijalno bogatih situacija. Svi ispitanici smatraju da se govorno-jezički razvoj najbolje odvija kada dijete ima autentičnu komunikacijsku potrebu i mogućnost da je izrazi, te kada se u komunikaciji njeguje recipročnost i uzajamno slušanje. Drugim riječima, interakcija je preduvjet, a emocionalna sigurnost je regulator govora. Govor se, prema viđenju svih ispitanika, „ne uči“ u formalnom smislu – on nastaje kao posljedica uključenosti djeteta u odnose, igru i razgovor.

Unutrašnji faktori razvoja

Sagovornici dosljedno naglašavaju da unutrašnji faktori čine temeljne predispozicije za govorno-jezički razvoj, ali ističu da njihovo djelovanje nije determinističko. Naime, urođene anatomske, senzorne i kognitivne karakteristike omogućavaju razvoj govora, međutim njegov kvalitet i dinamika zavise od interakcijskog i iskustvenog okruženja u kojem dijete odrasta.

Lingvista posebno izdvaja sluh kao „primarnu ulaznu tačku govora“. Prema njegovom objašnjenju, dijete usvaja govor putem auditivne imitacije, što podrazumijeva da je artikulacija rezultat slušne percepcije zvukova. Bez funkcionalnog sluha i sposobnosti fonemskog razlikovanja, „dijete ne može usvojiti ritam jezika, intonaciju, kontraste glasova niti preciznu artikulaciju“. Ovaj stav posmatra slušnu percepciju kao neurofiziološku osnovu jezičkog razvoja, pri čemu je adekvatno rano otkrivanje oštećenja sluha presudno za prevenciju jezičkih teškoća.

Metodičar naglašava kognitivnu dimenziju govorno-jezičkog razvoja, ističući da „kognitivno siromaštvo rezultira jezičkim siromaštvom“. U njegovoj interpretaciji, govor se razvija paralelno sa razvojem misaonih operacija: sposobnošću kategorizacije, simbolizacije, formiranja pojmova i logičkih odnosa. Dijete može izgovoriti samo ono što razumije, a može razumjeti samo ono što može pojmovno obraditi. Ovaj uvid snažno podržava shvatanje govora kao simboličke komponente mišljenja, odnosno kao sredstva kojim dijete organizira i interpretira iskustvo.

Odgajateljica pruža uvid koji proizlazi iz neposredne interakcije s djecom, ukazujući da se odstupanja u unutrašnjim faktorima najčešće manifestiraju kroz ponašanje. Djeca koja ne čuju dobro „ne uključuju se u razgovor, teško prate upute i ostaju na marginama grupne komunikacije“. Slično tome, djeca sa slabijim misaonim strukturama „otežano sastavljaju rečenice i teže učestvuju u igri uloga“. Vrtić se tako pokazuje kao prvo mjesto ranog prepoznavanja razvojnih rizika, jer grupna situacija omogućava uočavanje razlika u komunikacijskom ponašanju u odnosu na vršnjake.

U pogledu rodnih razlika, svi sagovornici potvrđuju postojanje statističkog trenda ranijeg progovaranja i jezičke fluentnosti kod djevojčica, ali ovaj fenomen smatraju razvojnim i prolaznim, a ne trajno strukturiranim. Kako navodi metodičar, „razlike se smanjuju u mjeri u kojoj dijete ima priliku za verbalnu interakciju“, čime se ukazuje na to da se početne biološke i neurološke razlike ublažavaju kroz iskustvo, igru i komunikacijske situacije.

Uočeni zajednički obrazac među ekspertima pokazuje da unutrašnji faktori funkcionišu kao osnova, ali ne određuju krajnji ishod govorno-jezičkog razvoja. Biološke predispozicije omogućavaju govor, ali intenzitet i kvalitet međuljudske komunikacije određuju njegov razvojni domet. Tako se unutrašnji faktori mogu posmatrati kao potencijal, čije se ostvarivanje odvija i mijenja u relaciji s okruženjem. Naime, unutrašnji faktori daju temelj, interakcija i iskustvo određuju razvojni tok, dok emocionalna sigurnost omogućava realizaciju jezičkog potencijala.

Porodica kao primarno govorno okruženje

Analiza intervjua pokazuje da svi sagovornici porodicu prepoznaju kao prvi i najutjecajniji kontekst govorno-jezičkog razvoja. Naročito je naglašena uloga emocionalne klime i kvaliteta komunikacijskih interakcija u neposrednim odnosima između roditelja i djeteta. Govor u ranom djetinjstvu nastaje i razvija se u okviru svakodnevnih komunikacijskih razmjena unutar porodice – pri hranjenju, igranju, pripovijedanju, smirivanju i zajedničkoj razmjeni iskustava.

Lingvista ukazuje da dijete „govor usvaja prvenstveno od emocionalno značajnih osoba“. Time se naglašava da prisutnost emocionalne bliskosti djetetu daje sigurnost i motivaciju za učešće u komunikaciji. Govorno-jezički razvoj ne zavisi samo od sadržaja koji se prenosi, već i od emocionalnog tona komunikacije – načina na koji se govori: intonacije, ritma, kontakta pogledom i topline glasa.

Metodičar ističe da govorno-jezički razvoj određuje kvalitet komunikacije u porodici, a ne njen socioekonomski status. On navodi da, roditelji koji „postavljaju pitanja, objašnjavaju, pregovaraju, slušaju i pozivaju dijete da učestvuje u dijalogu“, stvaraju podsticajno okruženje za govorno-jezički razvoj. Takva porodica njeguje kulturu razgovora u kojoj dijete uči da je njegovo učešće u komunikaciji važno.

Odgajateljica navedeno potvrđuje kroz konkretna iskustva iz vrtićke prakse. Ona ističe jasnu razliku između djece koja kod kuće „učestvuju u razgovoru“ i one koja „samo slušaju odrasle, ali nisu pozvana da budu sagovornici“. Kada je dijete izloženo govorenju usmjerenom prema njemu, a ne samo govorenju „oko njega“, ono razvija bogatiji rječnik, složeniju rečenicu i veću spremnost za narativno izražavanje. Djeca koja nisu uključena u dijalog često pokazuju povučeno komunikacijsko ponašanje, daju kraće odgovore, imaju teškoće u iniciranju razgovora i ograničen im je vokabular.

Iz ovih uvida proizlazi jasan zajednički obrazac: govorno-jezički razvoj u ranom djetinjstvu oblikuje se u porodici kroz stil i dinamiku komunikacijskih odnosa, pri čemu je kvalitet razgovora presudniji od materijalnih resursa, obrazovanja roditelja ili količine dostupnih edukativnih materijala. Naime, jezik ne raste iz objekata

ni iz informacija, nego iz odnosa. Na tom tragu, pozitivna emocionalna klima, uvažavanje djetetove inicijative i otvorenost za dijalog predstavljaju ključne elemente podsticajnog komunikacijskog okruženja, u kojem dijete govor doživljava kao sredstvo razumijevanja sebe i drugih. Porodica se stoga potvrđuje kao primarni faktor ranog govorno-jezičkog razvoja.

Uloga medija i savremenog okruženja

Stavovi svih sagovornika ukazuju na to da mediji predstavljaju značajan faktor savremenog odrastanja, ali da njihov utjecaj na govorno-jezički razvoj uveliko zavisi od načina, trajanja i konteksta korištenja. U fokusu utjecaja nije tehnologija sama po sebi, nego prisutnost ili odsustvo verbalne komunikacije tokom korištenja medijskih sadržaja.

Lingvista ističe da pasivna izloženost ekranima ne stvara uslove neophodne za usvajanje jezika, budući da govor ne nastaje pukom percepcijom jezika, nego kroz uzajamnost, imitaciju, korekciju i povratnu informaciju. Kako navodi, „bez povratne veze nema interakcije, bez interakcije nema usvajanja“, što znači da dijete koje samo sluša i gleda jezik – ne uči govoriti, nego samo registruje zvuk i sliku. Time se ukazuje na razliku između auditivno-vizuelne stimulacije i komunikacijskog iskustva.

Metodičar prepoznaje potencijal medija kao edukativnog izvora, ali naglašava da se taj potencijal ostvaruje isključivo u kontekstu dijaloga. Medijski sadržaj može postati podsticaj za učenje ukoliko je odrasli prisutan i aktivno učestvuje u interakciji s djetetom, postavljajući pitanja, objašnjavajući situacije i podstičući dijete da izrazi svoje viđenje. U tom smislu, mediji nisu zamjena za komunikaciju, već sredstvo oko kojeg se komunikacija može organizirati.

Odgajateljica ukazuje na razliku u govorno-jezičkom ishodu kod djece koja medijske sadržaje koriste samostalno u odnosu na djecu koja sadržaje gledaju zajedno s odraslim. Prema njenom iskustvu, djeca koja sama provode vrijeme uz medije „imaju slabiji razvoj naracije i teškoće u spontanoj verbalizaciji“, jer „nemaju s kim razgovarati o sadržaju“. To znači da medij, umjesto da postane podsticaj, postaje zamjena za interpersonalnu komunikaciju, što rezultira pasivizacijom verbalnog izražavanja.

U sva tri intervjua jasno se oblikuje zajednički obrazac: utjecaj medija na govorno-jezički razvoj nije određen samim sadržajem, nego prisustvom odraslog i komunikacijom s djetetom. Kada medij postane uzrok prekida komunikacije, govorno-jezički razvoj slabi. S druge strane, kada medij postaje povod za komunikaciju, govorno-jezički razvoj napreduje. Naime, problem nije u tehnologiji, nego u odsustvu dijaloga. Govor se razvija u razgovoru, a ne u izolaciji. Time se potvrđuje da savremeno okruženje s obiljem medijskih sadržaja može predstavljati razvojni rizik samo onda kada zamjenjuje interpersonalnu komunikaciju; dok uz prisustvo, tumačenje i dijalog odraslog, medij može postati značajan izvor podsticanja govorno-jezičkog razvoja.

Vrtić kao razvojno-komunikacijska zajednica

Analiza intervjua ukazuje na to da stručnjaci vrtić prepoznaju kao značajan razvojni kontekst koji može snažno podsticati govorno-jezički razvoj, ali koji ne može zamijeniti primarnu emocionalnu osnovu komunikacije koja se uspostavlja u porodici.

Lingvista naglašava ulogu odgajatelja kao govornog modela, ističući da je djeci potreban „uzor koji koristi jasan, ritmičan, smislen i emocionalno utemeljen govor“. Prema njegovom mišljenju, djeca ne uče govor kroz vježbanje ili korekciju same artikulacije, već imitacijom govornog stila osobe koja im je komunikacijski važna i dostupna. Odgajateljev govor, intonacija, bogatstvo jezičkih modela koje nudi, strpljivost u slušanju i način uspostavljanja dijaloga, predstavljaju vrtićko okruženje podsticajnim za govorno-jezički razvoj.

Metodičar ukazuje na pedagoško-strategijske aspekte podsticanja govorno-jezičkog razvoja u vrtiću. Prema njegovoj procjeni, najefikasnije metode su: govorne igre (igre ritma, rime, glasovne diskriminacije, pogađanja i dijaloških izmjena); dijaloško čitanje slikovnica, pri čemu djeca aktivno učestvuju u analizi sadržaja; dramska igra i igra uloga, gdje jezik postaje sredstvo dogovaranja i naracije. Ove aktivnosti se ne zasnivaju na reprodukciji gotovih jezičkih struktura, nego na stvaranju situacija u kojima dijete ima potrebu da govori. Time se govorno-jezički razvoj odvija kroz igru i druženje, a ne kroz vježbanje ili formalnu korekciju.

Odgajateljica daje uvid iz praktične perspektive, opisujući vrtić kao „mjesto gdje djeca uče govoriti jer imaju s kim i imaju razlog da govore“. Prema njenom iskustvu, govor se razvija kada je dijete uključeno u zajedničke aktivnosti koje zahtijevaju razmjenu mišljenja, kao što su zajednička igra, rješavanje problema, dogovori o pravilima igre i prepričavanje iskustava iz kuće. U tom smislu, vrtić se pokazuje kao komunikacijska zajednica, a ne samo odgojno-obrazovna institucija.

Sagovornici su saglasni da vrtić može djelovati kompenzacijski, naročito u slučajevima kada porodica ne nudi bogato jezičko okruženje. Međutim, naglašavaju da takva kompenzacija ima granice. Iako vrtić može pružiti strukturu govorne stimulacije, socijalnu interakciju i dobar jezički model, on ne može zamijeniti emocionalnu sigurnost koja se uspostavlja u porodici. Emocionalna sigurnost se pokazuje kao temeljni faktor spremnosti djeteta da komunicira; bez nje dijete postaje suzdražano u komunikaciji.

Zajednički obrazac ove tematske cjeline može se sažeti na sljedeći način: vrtić je ključni kontekst za podsticanje govorno-jezičkog razvoja, ali njegov je efekat najveći kada postoji kontinuitet između porodične emocionalne sigurnosti i vrtićkog komunikacijskog iskustva. Naime, vrtić nastavlja i proširuje ono što porodica započinje, ali ne može zamijeniti ono što u porodici nije uspostavljeno.

Bilingvizam i specifične situacije

U analiziranim intervjuima sagovornici se slažu da prisustvo više jezika u djetetovom okruženju nije prepreka, već može biti razvojna prednost, pod uslovom da se komunikacija odvija u stabilnom socio-emocionalnom kontekstu. Pri tome je od ključne važnosti pažljivo analizirati stanje djeteta kako bi se utvrdilo da li ono već pokazuje znakove jezičkih teškoća, te ga u tom slučaju ne treba izlagati drugom jeziku.

Lingvista objašnjava da je simultani bilingvizam prirodan proces koji se odvija analogno monolingvalnom usvajanju jezika. Prema njegovom tumačenju, dijete „ne uči dva jezika pojedinačno, nego uči da se snalazi u dva jezička sistema“, pri čemu razvoj fonološke i semantičke mreže napreduje istovremeno. Ovaj proces

se odvija bez većih poteškoća sve dok je dijete izloženo govornim modelima odraslih koji su konzistentni i emocionalno stabilni.

Metodičar naglašava da sukcesivni bilingvizam zahtijeva više vremena i prilagođavanja. Ukoliko je drugi jezik uveden naglo, bez podrške ili u kontekstu emocionalne nesigurnosti, može se javiti privremena redukcija rječnika ili otpor verbalnoj komunikaciji. Međutim, to je, prema njegovim riječima, „prirodna faza reorganizacije jezičkih sistema, a ne znak poteškoće".

Odgajateljica navodi da djeca ponekad miješaju jezike u jednoj rečenici, što roditelji mogu pogrešno protumačiti kao „nerazvijen govor", dok je riječ o normalnoj fazi jezičke fleksibilnosti. Ipak, ona ističe da kod djece koja već pokazuju znakove govorne usporenosti, nerazvijenog rječnika ili smetnji u artikulaciji, uvođenje drugog jezika zahtijeva pažljivo pedagoško vođenje. U tim slučajevima, kako kaže, „ne odustaje se od drugog jezika, već se stabilizira osnovni jezički sistem kroz igru, liriku, ritam i interakciju", a tek nakon toga dijete se izlaže drugom jeziku.

Zajednički obrazac ove tematske cjeline može se sažeti na sljedeći način: bilingvizam sam po sebi ne predstavlja prepreku govorno-jezičkom razvoju; bitno je da dijete nema dodatnih jezičkih teškoća, te da je izloženo konzistentim jezičkim modelima u emocionalno sigurnom okruženju.

DISKUSIJA

Dobijeni istraživački uvidi potvrđuju osnovno teorijsko polazište izneseno u uvodnom dijelu ovog rada, prema kojem se rani govorno-jezički razvoj može razumjeti kao rezultat interakcije unutrašnjih faktora i kvaliteta socio-emocionalnog i komunikacijskog okruženja (Starc i sar., 2004; Pavličević-Franić, 2005; Matić, 1986). Učesnici intervjua saglasni su s tim da unutrašnji faktori zaista predstavljaju polazni okvir govorno-jezičkog razvoja, koji se dalje odvija kroz iskustvo i kvalitet komunikacije kojoj je dijete izloženo. Ovakav istraživački uvid u skladu je s teorijama koje za proces usvajanja jezika, osim urođene predispozicije, ističu značaj društvenog konteksta unutar kojeg se ostvaruje svakodnevna komunikacija s djetetom, te značaj dječije prirodne želje i potrebe za komunikacijom (Pavličević-Franić, 2005).

Unutrašnji faktori kao pretpostavke govorno-jezičkog razvoja

Kao što se naglašava u teorijskim izvorima (Matić, 1986; Salihović i sar., 2006; Škarić, 1988), i eksperti su istakli da unutrašnji faktori (poput sluha, vida, građe govornih organa i kognitivnih sposobnosti) predstavljaju osnovu govorno-jezičkog razvoja; dok intenzitet i kvalitet interpersonalne komunikacije u značajnoj mjeri utječu na njegov dalji razvojni tok i domet. S obzirom na razlike u spolu, eksperti su potvrdili statistički prepoznatljiv trend ranijeg progovaranja i izraženije jezičke fluentnosti kod djevojčica, ali ga interpretiraju kao razvojno prolazan fenomen, što se podudara sa rezultatima ranijih istraživanja (Rinaldi, Caselli, Pasqualetti i Volterra, 2021; Rice i Hoffman, 2015; prema: Gligorović i sar., 2018).

Porodična komunikacija kao ključni regulator razvoja

Rezultati istraživanja potvrđuju zaključke iz teorijskog dijela koji govore o ulozi porodice kao primarnog faktora ranog govorno-jezičkog razvoja (Vasić, 1968; Starc i sar., 2004). Eksperti posebno podsticajnim za govorno-jezički razvoj izdvajaju kvalitet razgovora u porodici, pozitivnu emocionalnu klimu, uvažavanje djetetove inicijative za komunikaciju; te smatraju da su ovi elementi po značaju ispred materijalnih resursa, obrazovanja roditelja ili količine dostupnih edukativnih materijala.

Mediji kao posredni, a ne primarni izvor jezičkog iskustva

Svi eksperti ističu razliku između pasivnog i aktivnog korištenja medija, čime se potvrđuju teorijski uvidi da ekran bez verbalne interakcije ne podstiče govorno-jezički razvoj (Pašica i Turza-Bogdan, 2020). Saglasnost eksperata da mediji mogu imati razvojni potencijal ukoliko su praćeni razgovorom s odraslim, podudara se s konceptom podsticanja dijaloškim čitanjem (Čudina-Obradović, 1996; Ostricki, 2024). Dakle, ovaj rad potvrđuje da problem nije prisustvo medija, nego odsustvo interpersonalne komunikacije tokom njihove upotrebe.

Vrtić kao prošireni, ali ne zamjenski govorni kontekst

Eksperti su istakli da vrtić može djelovati kao korektivni razvojni faktor, ali ne može zamijeniti ulogu emocionalne sigurnosti razvijene u porodici, koja se i u teoriji naglašava ključnom (Vasić, 1968; Starc i sar., 2004). Ulogu odgajatelja kao govornog modela eksperti izdvajaju posebno značajnom, što se podudara sa teorijskim naglašavanjem značaja kulture usmenog komuniciranja (Šipka, 2005; Palić i Omerović, 2023), pri čemu se govorne igre, dijaloško čitanje i podsticanje verbalne komunikacije izdvajaju kao najefikasnije strategije stimuliranja govorno-jezičkog razvoja.

Bilingvizam kao razvojni potencijal pod određenim uslovima

Eksperti potvrđuju stav iz literature (Prebeg-Vilke, 1991; Salihović i sar., 2006) da simultani bilingvizam u osnovi nije prepreka razvoju govora ako se roditelji dovoljno posvećuju djetetu i ako ono nema dodatnih jezičkih poteškoća, te da sukcesivni bilingvizam zahtijeva više vremena i prilagođavanja.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju postojeće teorijske uvide te dodatno:

- naglašavaju komunikaciju kao pokretačku snagu govorno-jezičkog razvoja,
- ukazuju na vrtić kao mjesto ranog prepoznavanja odstupanja te
- preciziraju da kvalitet porodične komunikacije ima snažniji efekat od socioekonomskog statusa.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da je rani govorno-jezički razvoj rezultat složene interakcije bioloških predispozicija i kvaliteta socio-emocionalnog i komunikacijskog okruženja u kojem dijete odrasta. Unutrašnji faktori, poput sluha, vida i općeg intelektualnog razvoja, predstavljaju temelj govorno-jezičkog razvoja, koji se dalje odvija kroz iskustvo i kvalitet komunikacije kojoj je dijete izloženo.

Uloge porodice i vrtića pokazale su se komplementarnima. U porodici se postavlja temelj govorno-jezičkog razvoja kroz emocionalnu bliskost, govorno modelovanje i aktivno uključivanje djeteta u govorne situacije, dok vrtić može dodatno stimulirati govorno-jezički razvoj kroz različite aktivnosti i strategije podsticanja. U odnosu na porodično okruženje vrtić može djelovati kao korektivni razvojni faktor, posebno za djecu koja odrastaju u komunikacijski siromašnijim okruženjima, ali on ne može zamijeniti emocionalnu sigurnost i stabilnost porodične komunikacije.

Rezultati također ukazuju da pasivna izloženost medijima ne doprinosi razvoju govora, dok zajedničko gledanje i razgovor o sadržaju mogu imati podsticajan efekat. Kada je riječ o bilingvizmu, potvrđeno je da istovremeno usvajanje dva jezika u osnovi nije prepreka govorno-jezičkom razvoju ako se roditelji dovoljno posvećuju djetetu i ako ono nema dodatnih jezičkih teškoća.

Implikacije za praksu:

- U porodici treba razvijati kulturu razgovora u kojoj odrasli postavljaju pitanja, pažljivo slušaju i ohrabruju dijete na učešće u komunikaciji.
- U vrtićima se trebaju sistematski planirati aktivnosti koje podstiču govorno-jezički razvoj, kao i pratiti rani govorno-jezički razvoj djece kako bi se odstupanja na vrijeme prepoznala te pravovremeno osigurala stručna intervencija.
- U korištenju medija odrasli trebaju aktivno posredovati – tako da ekran postane povod za razgovor i okvir za razmjenu kvalitetne komunikacije.
- U kontekstu bilingvizma važno je prvo procijeniti jezičko stanje djeteta. Kod djece s razvojnim teškoćama prioritet je najprije stabilizirati osnovni jezički sistem, a tek zatim postepeno uvoditi drugi jezik.

Ovo je istraživanje obuhvatilo tri eksperta, što je omogućilo dubinsko razumijevanje fenomena, ali i ograničilo mogućnost generalizacije rezultata. Također, podaci se temelje prvenstveno na

samoprocjenama i iskustvenim uvidima, što otvara prostor za subjektivnu pristrasnost. Istraživanje je provedeno u jednom kulturno-obrazovnom kontekstu, što znači da su istraživački uvidi vezani za specifične uslove ranog i predškolskog odgoja i porodičnog okruženja.

Preporuke za buduća istraživanja:

- Proširiti uzorak uključivanjem većeg broja odgajatelja, logopeda, roditelja i stručnjaka različitih profila.
- Uključiti direktno posmatranje komunikacije u vrtiću kako bi se dopunili narativni podaci i smanjio utjecaj subjektivnosti u interpretaciji.
- Istražiti utjecaj socioekonomskih faktora kroz komparativna istraživanja različitih porodičnih okruženja.
- Istražiti načine stručne pomoći odgajateljima u kontekstu podsticanja govorno-jezičkog razvoja u vrtiću, posebno u radu s djecom koja pokazuju govorno-jezička odstupanja.

LITERATURA

Adašević, A. (2020). *Socioekonomski status i predvještine čitanja i pisanja*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

ArizonaSLHS (11 Nov 2016). Encouragin Strategies for Encouraging Your Child's Speech and Language Development, YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=rvf0KqRx1Jo

Banko, I. (2023). *Utjecaj medija na djecu predškolske dobi*, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.

Baždarić, T. (2015). Obitelj pred izazovima dvojezičnosti: zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj, u: *Acta Iadertina*, 12/1, str. 1-15.

Bećirović-Karabegović, J. (2014). Planiranje odgojno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama na principima

integrisanog kurikuluma, u: *Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju*, str. 40–53, Sarajevo: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Burajić, M. i Pehlić, A. (2024). Dijaloško čitanje slikovnice u funkciji podsticanja govorno-jezičkog razvoja djece iz perspektive roditelja, u: Prasko, E. (ur.) *SaZnanje*, Zbornik radova Desetog naučno-stručnog skupa „Nauka i savremenost“, str. 49–69, Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Čengić, L., Dokić Mrša, S., Kafedžić, L., Grahovac, N., Zečević, I., Trninić, D., Sivrić, I., Krajina, S., Romčević Šukalo, J., Risojević, S. i Džaferović, A. (2021). *Smjernice o korištenju medija, informacijsko-komunikacijskih tehnologija i vremenu koje djeca provode pred ekranom*, Sarajevo: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva „Mediacentar“ i Regulatorna agencija za komunikacije BiH.

Čudina-Obradović, M. (1996). *Igrom do čitanja*, Zagreb: Školska knjiga.

Gligorović, M., Buha, N. i Dobrota-Davidović, N. (2018). Razumevanje govora kod dece od šest do devet godina, u: *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 17, br. 1., str. 9-31.

Knez Radolović, J. i Renić, M. (2020). *Djeca u digitalnom okruženju, Vodič za roditelje predškolaraca*, Zagreb: Roditelji u akciji – Roda.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *InterViews: Learning the craft of qualitative research* interviewing (3rd ed.). SAGE Publications, Thousand Oaks, CA.

Lechpammer, S. (2022). *Uvod u novinarstvo, Edukativni materijali za učenike osnovnih i srednjih škola o*

medijima i novinarstvu, Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF.

Matić, R. (1986). *Metodika razvoja govora dece (do polaska u školu)*, (II izdanje), Beograd: IGRO „NOVA PROSVETA“ – OUR „Izdavanje i promet“.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey Bass.

Ostricki, I. (2024). Dijaloško čitanje i interaktivno čitanje kao metode poticajnog zajedničkog čitanja, u: *Varaždinski učitelj – digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, godina 7, broj 14. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/file/453425

Palić, I. i Omerović, M. (2023). *Bosanski jezik i komunikacija u nastavnoj praksi*, Sarajevo: Sarajevo Publishing.

Pašica, A. i Turza-Bogdan, T. (2020). O medijima i govorno-jezičkom razvoju djece s roditeljskog motrišta, u: *Hrvatski*, XVIII, br. 1–2, str. 73–92.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike: razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*, Zagreb: Alfa.

Pehlić, A. (2025). *Metodika razvoja* govora, Zenica: Islamski pedagoški fakultet.

Popović, T. (ur.) (1998). *Govor u predškolskoj ustanovi*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*, Zagreb: Ostvarenje.

Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik – materinski, drugi i strani jezik*, Zagreb: Školska knjiga.

Rinaldi, P., Pasqualetti, P., Volterra, V., & Caselli, M. C. (2021). *Gender differences in early stages of language development: Some evidence and possible explanations.* Journal of Neuroscience Research, 101(5), 643-653. https://doi.org/10.1002/jnr.24914

Salihović, N., Junuzović-Žunić, L. i Ibrahimagić, A. (2006). *Poremećaji glasa, govora i jezika*, Harfo-graf: Tuzla.

Şimşek, Z. & Işıkoğlu, N. (2015). Effects of the Dialogic and Traditional Reading Techniques on Children's Language Development, u: *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 197:754–758. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/282599313_Effects_of_the_Dialogic_and_Traditional_Reading_Techniques_on_Children's_Language_Development

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B. i Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Šipka, M. (2005). *Kultura govora*, Priručnici 5, Sarajevo: Institut za jezik.

Škarić, I. (1988). *Govorne poteškoće i njihovo otklanjanje*, Zagreb: Mladost.

Vasić, S. (1968). *Govor vašeg deteta*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.

Velki, T., Romstein, K., Duvnjak, I., Soudil-Prokopec, J. i Škrobo, S. (2015). *Učimo zajedno, Priručnik za pomoćnike u nastavi za rad s djecom s teškoćama u razvoju*, Osijek: Osječko-baranjska županija i Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Vuletić, D. (1987). *Govorni poremećaji*, Zagreb: Školska knjiga.

FACTORS OF EARLY LANGUAGE DEVELOPMENT IN CHILDREN

Delila Ramić, MA
Amina Pehlić, PhD

Abstract

The aim of this study was to explore experts' views on the factors influencing early speech and language development, with a particular focus on external influences such as the family environment, preschool settings, media exposure, and bilingualism. The research employed a qualitative design and was conducted through semi-structured interviews with three experts: a linguist, an early childhood education specialist, and a preschool teacher. The data were analyzed using thematic analysis.

Findings indicate that biological factors form the foundation of speech and language development; however, its outcomes are largely shaped by the quality of communication and interaction within the family and preschool environment. Both simultaneous and successive bilingualism do not pose a risk to speech and language development, provided that the child does not have pre-existing language difficulties and is growing up in an emotionally stable and communication-rich environment. When used appropriately – through supervision, guided interaction, and discussion – media can have a positive influence on speech and language development.

The results highlight the importance of everyday communicative situations that foster interaction, as well as the need for continuous professional development of early childhood educators in planning and implementing activities that stimulate speech and language growth.

Keywords: early speech and language development, influencing factors, family environment, preschool, media, bilingualism

Keywords: early language development, factors, family environment, kindergarten, media influence, bilingualism